

Сергије ДИМИТРИЈЕВИЋ, Београд

Sergije DIMITRIJEVIC, Beograd

СРПСКИ СОЦИЈАЛИСТИ И ДРУГА ИНТЕРНАЦИОНАЛА ОД
МЕЂУНАРОДНОГ СОЦИЈАЛИСТИЧКОГ КОНГРЕСА У
КОПЕНХАГЕНУ (ЛЕТО 1910) ДО ПРВОГ СВЕТСКОГ РАТА

LES SOCIALISTES SERBES ET LA DEUXIEME INTERNATIONALE DU
CONGRES INTERNATIONAL SOCIALISTE A COPENHAGUE (EN ETE
1910) JUSQU'A LA PREMIERE GUERRE MONDIALE

Отисак из Зборника радова приказаних на Међународном научном скупу Велике силе и Србија пред први светски рат, Научни скупови Српске академије наука и уметности књ. IV, Одељење историјских наука књ. 1.

Extrait du *Recueil des travaux aux Assises scientifiques internationales Les grandes puissances et la Serbie a la veille de la Premiere guerre mondiale*, Assise scientifiques de l'Académie serbe des sciences et des arts v. IV, Classe des sciences historiques № 1.

БЕОГРАД

1976.

Сергије ДИМИТРИЈЕВИЋ, *Београд*
Југославија

СРПСКИ СОЦИЈАЛИСТИ И ДРУГА ИНТЕРНАЦИОНАЛА ОД МЕЂУНАРОДНОГ СОЦИЈАЛИСТИЧКОГ КОНГРЕСА У КОПЕНХАГЕНУ (ЛЕТО 1910) ДО ПРВОГ СВЕТСКОГ РАТА

Српска социјалдемократска партија није занемаривала ратну опасност у току припрема балканског и светског рата. У том периоду она се активно борила против носиоца ратне политике, владајуће буржоазије, монархије и милитариста, капиталистичког поретка и великих сила чији су се интереси сукобљавали на Балкану који су стајали иза свих ратних припрема и политике. Она се залагала свим снагама да до ових ратова не дође.

У тој својој антиратној борби она је покушавала да делује на ток догађаја, покрећући иницијативе и развијајући одговарајућу антиратну активност у Србији, међу балканским социјалдемократским партијама и у Другој интернационали.

Једновремено она је учествовала у многим заједничким антиратним акцијама балканских социјалиста и Друге интернационале.

Д. Туцовић у својству секретара Српске социјалдемократске партије и њеног представника у Међународном социјалистичком бироу од марта 1909.¹ био је у сталној преписци са Међународним социјалистичким бироом, тј. његовим секретаром Камилјом Ојсманом (Camille Huysmans) у периоду од VIII међународног социјалистичког конгреса одржаног у Копенхагену (28. август — 3. септембар 1910) све до 13. децембра 1911.²

У својству секретара партије и члана Међународног социјалистичког бироа Туцовић учествује у свим антиратним акцијама балканских социјалиста и Друге интернационале вођеним у то доба.

¹ С. Димитријевић, *Учесће балканских социјалиста у Другој интернационали од њеног стварања до Међународног социјалистичког конгреса у Копенхагену (1889—1910)*. — Прилози за историју социјализма III, стр. 42, нап. 116—117.

² У том периоду Туцовић је водио целокупну преписку ССАП са Међународним социјалистичким бироом, слао чланске улоге и друге новчане доприносе, одговарао на постављена питања и слао тражена обавештења.

Он је наставио да сам води ту преписку и после саопштења ССАП да су Д. Туцовић и Д. Лапчевић њени представници у Међународном социјалистичком бироу.

У септембру 1911. године Туцовић учествује на међународној социјалистичкој конференцији у Цириху, тј. на пленарној седници Међународног социјалистичког бироа одржаној 23. и 24. септембра 1911, на којој су између осталих учествовали Роза Луксембург, Лењин, Плеханов, Бебел, Адлер, Немец, Бихингер, Вајан, Лонге итд., укупно 25 чланова МСБ-а, представника 14 секција Интернационале. Од балканских представника, поред Туцовића, који је представљао ССДП, у њој је учествовао само Саул Нахум, делегат Социјалистичке федерације из Солуна, као представник турских социјалиста.

Ова је седница била сазвана на захтев француске секције Интернационале. Пошто протоколи конференције нису објављени, из прихваћених резолуција видимо да је она сазвана поводом познате мароканске кризе, која је претила да увуче у рат Немачку, Француску, Енглеску, Италију и Шпанију.

Из резолуције се види да је МСБ решио да преузме иницијативу да организира у споразуму са различитим социјалистичким партијама међународне манифестације против рата и да уопште узевши „развије свим средствима покрет против рата“.

На тој је конференцији била једногласно примљена у социјалистичку интернационалу Социјалдемократска партија Босне и Херцеговине која је добила право на два гласа.³ Томе је несумњиво допринео и сам Туцовић коме су се босански социјалисти телеграфски обратили на дан саме конференције тражећи његову интервенцију.⁴

Кад је 9. септембра 1911. Италија објавила рат Турској пошто Турска није пристала да Италија анектира Триполис и Киренаику, посланици социјалистичке партије Италије нису заузели антиратни став предвиђен резолуцијама Међународних социјалистичких конгреса у Штутгарту и Копенхагену⁵ и нису гласали против рата и ратних кредита.

У тим условима Међународни социјалистички биро позвао је све социјалистичке партије да одрже међународне демонстрације против рата 5. новембра 1911.

У тексту манифеста Извршног одбора МСБ-а издатог поводом тих митинга — демонстрација 31. октобра 1911. у коме се помињу антиратни протести турских и италијанских другова констатује се да је „Триполитанска експедиција у ствари само једна од многих манифестација политике коју воде све велике силе. Ако је Италија отишла у Триполис, Енглеска је узела Египат, Француска и Шпанија се свађају око Марока, Немачка је извршила удар у Агадиру, Аустро-

³ La conférence de Zurich Bulletin periodique du Bureau Socialiste International, III Année, № 8, p, 127—129.

⁴ У архиви МСБ-а нашли смо телеграм од 23. септембра 1911. следеће садржине: Социјалистичкој конференцији Туцовић Zurich — Народни дом = Питај Ојсмана шта је са нашим пријемом у Интернационалу = Хрисофовић [копија оригиналног телеграма на немачком језику, наведено у Архиви МСБ-а, збирка и превод С. Димитријевић].

⁵ Мада је конгрес Социјалистичке патрије Италије одржан у Модени 15 — 18. октобра 1911. у својој већини осудио овај колонијални рат, вође десних социјалиста, Бисолати (Bissolati) и Бономи, имали су супротан став, они су у парламенту гласали за ратне кредите, под изговором да је „рат у току и да је народ у њега уплетен“. Леви социјалисти наступили су против рата.

-Угарска је дограбила Босну и Херцеговину. Уз ово саучесништво у примерима, дошло је и саучесништво у давању сагласности. Ако је италијанска влада могла да дејствује, она је то учинила само са пристанком својих савезника и са пристанком Тројног савеза.

Тако, дакле, то није само италијанска политика, већ политика свих сила коју међународни социјализам треба да разоткрије пред народима као дивљачку политику, подједнако кобну за оне који су жртве и за оне који сматрају да од тога имају користи.⁶

Осврћући се на прилике у Турској, Манифест истиче да у време кад се настоји „да у њу продру идеје, институције и слободе већ остварене од западно еверопских нација” велике силе подржавају реакционарне снаге. „Оне им пружају ефикасне аргументе против мирног продора европске цивилизације”. У вези са тим Манифест изражава жељу да турска влада „настоји да смири етничке отпоре [oppositions] и исправљајући штете које трпи радничка класа, допринесе ефикасно зближењу балканских нација очекујући њихову тешњу унију у једном федеративном организму. Нације југоистока Европе имају све потребне културне услове за један аутономни развитак. Оне су економски повезане. Оне треба да се повежу и политички. Социјализам ће подржати свим својим утицајем, идеју солидарности балканских нација и развиће снаге отпора ових народа против интрига и агресије европског капитализма.”⁶

У овој међународној ситуацији Српски социјалисти су не само прихватили иницијативу МСБ-а, да одрже демонстрације против рата, они су и покушали да на Прелиминарној балканској социјалдемократској конференцији заказаној за 5/18 октобар 1911. у Београду ставе у први план заједничку антиратну акцију балканских социјалиста. Чињеница да је на првој социјалдемократској балканској конференцији руководство Српске социјалдемократске партије на челу са Д. Туцовићем прихватило улогу посредничког Балканског секретаријата олакшало је ову акцију.⁷

Извештавајући МСБ о заказивању ове конференције Туцовић пише: „Она има за задатак да организира заједничку антиратну ак-

⁶ Позив за одржавање антиратних митинга помиње се у писмима појединих партија као циркуларно писмо бр. 9.

Антиратни манифест Извршног одбора МСБ-а од 31. октобра 1911. издат у вези са поменутиим митинзима-демонстрацијама помиње се у Bulletin périodique de BSI, № 8, р. 6, а његов је недатиран текст дат у № 8, п. 112—113 — превод С. Димитријевић, — види напомену 12 и текст испред ње). Он је објављен и у Радничким новинама 22. X 1911.

⁷ У свом писму од 19. октобра/1. новембра 1911, које наводимо у напомени 10, Г. Кирков пише: „да је Прва балканска социјалдемократска конференција створила „балкански секретаријат, кога је задужила да сазове другу [балканску] конференцију” и да је „Балкански секретаријат био поверен српским друговима”.

У резолуцији Прелиминарне балканске социјалдемократске конференције стоји: „Овлашћена од I балканске социјалдемократске конференције да врши улогу посредничког секретаријата, Српска Партија има да саопшти ову одауку свима партијама и групама и изврши сазив II конференције. Ако се споразум за учешће свих партија не постигне, онда је мандат српске Партије самим тим истекао и остале социјалдемократске партије на Балкану добијају пуну слободу рада” (Д. Лапчевић, *Рат и српска социјалдемократија*, 31).

цију социјал демократских партија у Турској, Бугарској, Румунији, Србији и југословенским провинцијама Аустро-Угарске, и да припреми сазив II социјалдемократске балканске конференције.

Ја ћу поднети представницима балканских социјалдемократских партија ваше циркуларно писмо бр. 9 (у вези антиратних митинга који су имали да се одрже 5. новембра те године). Надам се да ће наша акција моћи да буде спроведена у сваком погледу у складу са препорукама МСБ-а.”

Обраћајући се МСБ-у после одржане Прелиминарне балканске социјалдемократске конференције и шаљући у прилогу резолуцију ове конференције, Туцовић пише: „Акција против рата биће дакле на Балкану општа и заједничка. Говорници ће бити размењени”. „Овлашћен сам да вам поставим ово питање за вашу одлуку: Да ли је уместо да ви препоручите идеју о демократској федеративној републици на Балкану, као становиште социјалдемократских партија Балкана, свим секцијама Интернационале да би оне 5. новембра заузеле став по балканском питању, у истом смислу са нама на Балкану”. У наставку истог писма Туцовић каже: „Што се тиче Друге балканске конференције, она би сада била веома уместна. Али бугарски другови „тесне” фракције одбијају сваку заједничку делатност са „широким”. Ми смо зато најпре морали да одлучимо да би конференција морала да буде потпуна. Ако дођемо до споразума онда ће Друга балканска конференција да се одржи што је год могуће раније.”

⁸ Писмо Д. Туцовића упућено на немачком језику МСБ-у 3/16. октобра 1911. — Текст унет у Протокол МСБ-а под бр. 9293, копија оригинала из Архиве МСБ-а, ~~збирка~~ и превод С. Димитријевића.

Напомињем да је сличну иницијативу имала и Румунска социјалдемократска партија. Њен представник пише МСБ-у:

„Ми смо за готово две недеље предухватили ваше циркуларно писмо од 8. октобра и сазвали у Букурешту Балканску конференцију.

Само су широки социјалисти из Бугарске прихватили наш предлог.

„Ми смо ~~за готово две недеље предухватили~~ ~~ваше циркуларно писмо~~ ~~surprime~~ пошто смо примили од Српске социјалдемократске партије позив за једну нову Балканску конференцију, која ће се одржати у Београду 18 и 22 октобра”.

Подсећајући на румунски предлог за бојкотовање италијанских бродова, „који је могао да спречи злочин Италије” (види нап. 4), Фриму констатује: „Ви нам нисте одговорили.

Ми обнављамо наш предлог. То је једини начин да се спречи рат. Ова мера учиниће више него ли митинг и демонстрације.” (Писмо Фриму упућеног МСБ-у 17. октобра 1911. на француском језику. — Текст унет у протокол МСБ-а под бр. 9303. — Превод С. Димитријевића.

С. Нујсмана у свом одговору пише: „Поднео сам друговима из Италије ваш предлог бојкота а они су вам одговорили да га не могу узети у разматрање. Овај предлог може да изврши само међународна организација транспортних радника (Org. Int. du Transport) којој сам га пренео без велике наде да ће она хтети да га оствари”. — Писмо С. Нујсмана упућено Фриму 23. октобра 1911. — Текст заведен у Протоколу МСБ-а на француском језику под бр. 9303. — Превод С. Димитријевића.

⁹ Писмо Д. Туцовића упућено МСБ-у 10/23. октобра 1911. на немачком језику заведено у Деловодни протокол МСБ-а под бр. 9319; копије немачког оригинала и рукописног француског превода (вероватно С. Нујсмана) из Архиве МСБ-а. — Збирка и превод С. Димитријевића.

Листу учесника-потписника, тј. састав Прелиминарне (претходне) балканске социјалдемократске конференције, (одржане 5/18. октобра 1911.

Збирка
|——|

редитовани
манифест
која смо оду-
стали (que
nous avons

L man

Упркос телеграфске интервенције МСБ-а која је уследила после наведеног Туцовићевог писма а у којој је Биро тражио да обе бугарске социјалистичке партије узму учешћа на пројектованој Балканској конференцији, бугарски тесни социјалисти нису пристали да на Другој балканској конференцији учествују и бугарски широки социјалисти.¹⁰ Зато Друга балканска социјалдемократска конференција тада није одржана.

на којој нису учествовале обе бугарске социјалдемократске партије) и текстове донетих резолуција налазимо у књизи Д. Лапчевића „Рат и српска социјална демократија“, Београд, 1925, 30 — 32; у Билтену МСБ-а (Bulletin périodique de BSI, № 7, р. 66 — 67); и у Историјском архиву КПЈ VI, 287—8. (Датум конференције дат на основу званичног саопштења конференције — Радничке новине, 7. октобра 1911).

На крају рукописног примерка одлука Прелиминарне Балканске социјалдемократске конференције налазимо план учешћа појединих страних говорника на митинзима: у Београду (Хрвати и Румуни); Букурешту (Срби); Солуну (Румуни и Срби); Сарајеву (Хрвати); Софији (Хрвати и Босанци); Загребу (—). АСРС, Збирка Д. Т., бр. 335.

¹⁰ МСБ упутио је обема социјалдемократским партијама Бугарске (тесним и широким) следећи телеграм: „Под притиском заједничке тешке одговорности МСБ инсистира да обе учлањене Бугарске партије без икаквих услова узму учешћа на Меубалканској конференцији“. Копија копије телеграма послатога на немачком језику 27. октобра 1911. Христову (Широки) и Киркову (Тесни) у Софију нађеној у Архиви МСБ-а — Збирка и превод С. Димитријевића. (Овај је немачки текст пренесен у Деловодни протокол МСБ под бр. 9331).

Јављајући о том телеграму Д. Туцовићу, К. Ојсманс пише „Ја сам лично мишљења да уколико трења у Бугарској на такав начин наставе, можда Биро треба да испита ову ствар“. (Извод на немачком језику из писма С. Нујсмана упућеног 27. октобра 1919. Д. Туцовићу заведеног у Деловодни протокол МСБ-а под бр. 9319. Превод С. Димитријевића).

После тога телеграма К. Ојсманс је јавио Туцовићу: „Широки ми пишу да су споразумни са Вама и да је крајње време да се сазове конференција“. (Копија копије оригиналног писма С. Нујсмана упућеног Д. Туцовићу 3. новембра 1911. на немачком језику нађеног у Архиви МСБ-а. — Збирка и превод С. Димитријевића. Превод на француском језику заведен у Деловодни протокол МСБ-а под бр. 9319).

Копија писма бугарских широких социјалиста — Христова, упућеног 17/30. октобра 1911. МСБ — и нађеног у Архиви МСБ-а. Извод тог писма на француском језику заведен је у Деловодни протокол МСБ-а под бр. 9355 3. новембра 1911)

48 У писму од 15 страница упућеном 19. октобра/1. новембра 1911. Г. Киркову у име Централног комитета и Контролне комисије Радничке социјалдемократске партије Бугарске [тесних] обавештава МСБ, да се они нису одазвали позиву да учествују на „прелиминарној конференцији“ пошто им нису саопштили циљ ове конференције, тј. пошто нису прецизирали „мотиве а посебно дневни ред ове конференције“. Самим тим они сматрају да је резолуција ове конференције, донета противно одлукама прве Балканске социјалдемократске конференције. (Да се она сазове у Софији и да „на ову конференцију треба да буду позване само партије које су учествовале на првој“). Те зато сматрају да „таква резолуција јесте и треба да буде ништавна и непостојећа“. Инсистирајући на свом ставу да ће сваки савез са широким „бити фаталан за нормални развитак радничког покрета на Балкану а посебно у нашој земљи“ [С. Д. Бугарској]. Образлажући да је „партија широких постала свесни инструмент буржоазије и владајуће династије у Бугарској“, пружајући доказе у томе, бугарски тесни социјалисти прихватили су учешће у Другој балканској социјалдемократској конференцији „под изричитим условом да ова конференција буде сазвана према формалној одлуци конференције из 1909“, тј. да буде сазвана у Софији и да се на њу не позову широки

Што се тиче предлога Прелиминарне балканске социјалдемократске конференције, да се идеја демократске федеративне републике на Балкану препоручи свим секцијама Интернационале, он је наишао на резервисани пријем пошто су западноевропски социјалисти, посебно француски, подржавали младотурски режим. К. Ојсманс пише: „Што се тиче нашег питања у погледу балканске ствари изгледа ми тешко спојити две ствари, мада су према нашем схватању обе интимно повезане, али ја ћу придруженим партијама саопштити све ваше резолуције, да би говорници имали пред очима целокупну ситуацију. Но по себи се мора разумети да ми ништа несмемо предузети што би тренутно изгледало као да је управљено против Младотурака. Тиме би смо само подржали хајку ратних хушкача у Западној Европи”.¹¹

Па ипак у антиратном манифесту који је МСБ издао 31. октобра 1911. поводом пројектованих антиратних митинга — демонстрација од 5. новембра 1911 (види напомену 6), ови су предлози били узети у обзир. К. Ојсманс пише Д. Туцовићу: „Вероватно сте приметили да последњи манифест одговара замислима резолуција Прве балканске конференције”.¹² У ствари ови су предлози били уклоњени и повезани са подршком младотурском режиму (Текст испред напомене 6).

Велики антиратни митинзи балканских социјалиста, сазвани у складу са позивом МСБ-а и одлуком Прелиминарне балканске социјалдемократске конференције, одржани су 22. октобра /4. новембра

социјалисти (копија писма Г. Киркова упућеног на француском језику 19. октобра/1. новембра 1911. МСБ-у и нађеног у Архиви МСБ-а. — Збирка С. Димитријевића).

У одговору С. Нуysmans-а на горње писмо каже се „Оно што се тражи није ни савез ни компромис. Ви срећете „широке” у Бироу. Ви их срећете на „Међународним конгресима”. Ви ћете их срести још једном на балканској конференцији. То је све. Јасно је да ће друга конференција да се одржи само „на основи прве, али без искључења једне или друге струје”. Разумиолажења међу организацијама које се сматрају социјалистичким морају да буду стављене у задњи план, у моменту када треба начинити заједнички напор, у једном историјском моменту, — а ако ствар пропадне, сваки треба да сноси свој део одговорности”. При том он наглашава да су сви чланови Бироа који су били консултовани имали исто гледиште као и он сам. Уз то их позива да ступе у везу са српском социјалистичком партијом која је по одлуци прве конференције била задужена да организира другу. (Текст писма С. Нуysmans-а упућеног Г. Киркову 6. новембра 1911. и преписаног на француском језику у Деловодни протокол МСБ-а под бр. 9374. Превод С. Димитријевића). Све је то остало без резултата.

Поводом свега тога Д. Лапчевић пише: „Пошто сагласност за одржавање конференције није била постигнута ССАП је „Сматрала да је њезин мандат за сазив конференције истекао и да је она даљих обавеза разрешена. О томе је известила све остале Партије, а тиме је, у исто време очекивала да која од њих узме иницијативу за сазив II конференције” (Д. Лапчевић, Рат и српска социјална демократија, 33).

¹¹ Извод на немачком језику из писма С. Нуysmans-а упућеног Д. Туцовићу 27. октобра 1911, заведен у Деловодни протокол МСБ-а под бр. 9319. Превод С. Димитријевића.

¹² Кошља копије оригиналног писма С. Нуysmans-а упућеног Д. Туцовићу 3. новембра 1911. на немачком језику, Пронађеног у Архиви МСБ-а. — Збирка и превод С. Димитријевића.

у Солуну, а 23. октобра/ 5. новембра 1911. у Београду, Атини и Софији, а таквих је манифестација било и у Загребу, Осигеку и Сушаку.¹³

Одржање антиратног митинга у Сарајеву било је забрањено од стране власти, али су босански социјалисти ипак објавили антиратну декларацију у свом листу „Глас слободе“.¹⁴

Велики антиратни социјалистички митинг у Београду, на коме је, поред српских социјалиста, говорио и Аврам Бенароја, као представник Социјалистичке федерације из Солуна, прихватио је *резолуцију*, у којој се протестује против „напада капиталистичке Италије на Триполис који уништава слободу и право самоопредељења тамошњег становништва“, изражава „своје дубоко грожење од империјалистичке политике капитализма уопште, политике коју воде све европске силе...“, „констатује да је овај акт Италије један корак ближе растрзању Балкана, на које се већ одавно спремају европске капиталистичке грабљивице“ и „сматра да је једини спас за балканске народе у њиховој најтешњој федерацији, која ће се моћи остварити не уз помоћ балканских власника или које групе великих сила, него енергичном борбом пролетаријата, против њих и против мешања Русије, Аустрије или Енглеске и за демократске режиме“ истичући при том као посебан ослонац „помоћ силне светске Социјалистичке интернационале на коју тако много полагамо и која се тако племенито ставила на нашу страну“.¹⁵

Почетком, тј. средином децембра 1911. ССАДП известила је МСБ да је на последњој седници Главна партијска управа (Comite central) решила да измени представништво ССАДП у МСБ-у. Ново представништво обухватило је Т. Кацлеровића, народног посланика, Д. По-

¹³ О тим митинзима постоје бројни материјали у архиви МСБ-а, нпр: Писмо Социјалистичке радничке федерације из Солуна од 5. XI 1911. са приложеном резолуцијом (№ 9403); Писмо Р. Чагосорос-а од 7. XI 1911 (№ 9408); Писмо Христова — Тесни, од 6. XI 1911 (№ 9425); Писмо Ј. Саказова — Широки, од 23. XII 1911 (№ 9582); Извештај В. Букшега од 10. I 1912. са приложеном резолуцијом (№ 9626).

¹⁴ Б. Хрисафовић, председник СД странке Босне и Херцеговине која је непосредно пре тога била примљена у чланство Интернационале, јавио је 23. X 1911. МСБ-у да ће митинг бити одржан; (копија оригинала заведеног под бр. 9326 у збирци С. Димитријевића). Касније он јавља о забрани демонстрација и шаље текст објављене декларације (копија писма од 21. XI 1912. заведеног под бр. 9583 — Збирка С. Димитријевић). О забрани тих манифестација писали су Arbeiter Zeitung 7. XI 1911. и Le Peuple 10. XI 1911.

¹⁵ Протест против рата, Радничке новине, 25. и 26. X 1911; извештај Главне партијске управе поднесен X конгресу ССАДП — Историјски архив КПЈ III, Београд, 1950, 255 — 256.

У писму (3.) Тодоровића уредника Радничких новина, упућеном МСБ-у послат је извештај о митинзима против рата и империјализма одржаним тог дана у већини градова Србије као и текст изгласане резолуције на београдском митингу — који је касније био објављен у Билтену МСБ-а и у белгијском социјалистичком листу Le Peuple. Писмо Тодоровића упућено МСБ-у 9. новембра 1911. — Извод на француском језику са примедбом Ојсманса о листу Le Peuple унет у Протокол МСБ-а под бр. 9405. Одломак писма и текст београдске резолуције објављен је у Bulletin périodique de BSJ, No 8, p. 47.

повића, секретара партије, и П. Павловића, секретара ГРС (Sekretaire de la commission générale des syndicats).¹⁶

Од децембра 1911. до почетка средине септембра 1912. преписку ССДП са МСБ-ом води Душан Поповић.

Углед који су српски социјалисти имали међу балканским социјалистима види се и по томе што су поједине социјалистичке групе из Турске достављале 1912. године своје извештаје МСБ-у, преко Главне партијске управе ССДП.¹⁷

У периоду до Балканске кризе Главна партијска управа ССДП је не само извештавала Међународни социјалистички биро о својој активности¹⁸ већ је износила своја становишта по разним питањима која су се постављала пред МСБ-ом.¹⁹

Са порастом опасности избијања Балканског рата ССДП и МСБ поново су концентрисали своје напоре на борбу против рата.

Крајем августа / почетком септембра / 26. августа / 8. септембра / 1912. ССДП одржала је у Београду велики антиратни збор на коме су говорили Д. Туцовић и Д. Лапчевић.

Д. Туцовић је констатовао: „Данас на Балкану ништа не бива док ту *Европа не умеша своје прсте*“. Зато он тражи „да се на Балкану изврши *једно груписање* које ће нам дати моћ да сами о својој судбини одлучујемо“ и каже: „*За овакво решење балканског питања способна је једино да се бори социјална демократија*“.

Д. Лапчевић констатује „Буржоазија води стални рат са нама“ „рат најстрашнији и најгори“, „рат у коме падају жене и деца под теретом експлоатације“; прокламује „Ми морамо *том рату објавити рат*“; и позива у „борбу *противу домаћих Турака и за слободу балканских народа*“.²⁰

¹⁶ Једновремено Д. Поповић извештава да ће 17. децембра 1911. да се одржи протестни митинг у корист осуђених чланова II Думе, и да ће кроз који дан послати извештај поводом агитације против итали турског рата. (Писмо Д. Поповића упућено МСБ-у 30. новембра /13. децембра 1911. — Текст на француском језику унет у Деловодни протокол МСБ-а под бр. 9566.

¹⁷ Крајем априла 1912. Душан Поповић је доставио извештај из Цариграда, који је послао З. Верестенис секретар групе за социјалне студије. При томе он је приметио да није у стању да нас информира о различитим групама које се помињу у извештају. (Копија писма Д. Поповића упућена МСБ-у 26. априла 1912. на француском језику наведеног у архиви МСБ-а — Збирка С. Димитријевића). — Извод заведен у Протокол МСБ-а под бр. 9849; овај је извештај објављен: Bulletin périodique de BSJ, № 8, p 68.

¹⁸ Тако нпр. крајем априла 1911. Она је послала извештај о изборима и активностима партије (Писмо Д. Поповића упућено МСБ-у 26. априла 1912. — Извод заведен у Протокол МСБ-а под бр. 9852). Текст објављен у Bulletin périodique de BSJ, № 8, p 76.

¹⁹ Тако нпр. крајем априла 1912. она је саопштила да не види потребу за одржавањем ванредног заседања МСБ-а ради персоналних питања. (Поменуто писмо Д. Поповића заведено у Протоколу под бр. 9852).

²⁰ Догађаји на Балкану и социјална демократија, Радничке новине, 27. август 1912.

Говор Туцовића донет је и у његовим Изабраним списима II, Београд 1950, 169—174.

Говори Д. Туцовића и Д. Лапчевића објављени су у његовој књизи: Д. Лапчевић, *Рат и социјална демократија*, Београд, 1925, 45—52, 52—56.

Уз то, у предвечерје, Првог балканског рата ССДП је појачала своја настојања за заједничко антиратно иступање балканских социјалиста.

ССДП се понова обратила 4/17. септембра 1912. свим балканским социјалдемократским партијама тражећи сагласност за одржавање II балканске социјалдемократске конференције.²¹ У септембру, 7/20. септембра 1912. она је упутила писмо МСБ-у, у коме каже: „Српска социјалдемократска партија убеђена да је с обзиром на ситуацију на Балкану неопходно потребно да се сазове II балканска социјалдемократска конференција”. „Из ових разлога наша партија се већ обратила 16. овог месеца [С. Д. У ствари 4/17. септембра 1912] свим балканским секцијама Интернационале са позивом да се сложе са сазивом овакве конференције. Са наше стране ми смо предложили следећи дневни ред:

1. Политичка ситуација на Балкану и социјалдемократија
2. Учвршћење и даље развијање међусобних односа између радничких покрета балканских земаља”.

„Већ смо добили сагласност из Скопља (Турска)”.

„Пошто у Бугарској постоји међупартијска борба, предстоји опасност да обе партије (С. Д.: Тесни и Широки) не узму учешћа у раду конференције. Међутим, то би било од изванредног значаја. Ми вам упућујемо хитну молбу да са ваше стране настојите да приволите обе партије на учешће на конференцији”.

„Балканска ситуација је на врхунцу критичности. Ратна опасност надвила се над балканским народима и рат може избити сваког тренутка”. „Може се закључити да су ове ратоборне владе само инструмент у рукама Тројног споразума који преко тога истерују извесне властите циљеве”. „Једновремено вас уверавамо да је наша Партија сада као и раније чврсто решена, да храбро непоколебљиво

²¹ Ова одлука донета је на седници Главне партијске управе одржане 3/16. септембра 1912.

Текст општег писма који је тада послат свим балканским социјалдемократским партијама (укључујући и партије југословенских покрајина Аустро-Угарску и јерменску партију у Малој Азији) 4/17. септембра 1912; као и текст посебног писма упућеног под истим датумом бугарским тесним социјалистима, налазимо у књизи Д. Лапчевића, *Рат и српска социјална демократија*, 33—36. Текстови оба писма прештампани су у Историјском архиву КПЈ VI, 289—290.

У том посебном писму упућеном бугарским тесним социјалистима ССДП је, да би добила њихов пристанак за одржавање конференције учинила све могуће да их одобрвољи, не одричући при том захтева изложеног у општем писму, да на балканске конференције треба позвати све секције Интернационале²² који је био прихваћен од свих присутних партија на прелиминарној Балканској социјалдемократској конференцији 1911. године.

Она је изјавила: Прво „да би наша партија заузела гледиште да се на конференцију не приме за рад на њојзи јавно компромитовани појединци”, чиме би се са ње елиминисали поједини лидери широких социјалиста које су тесни оправдано оптуживали за издају социјализма. Друго, „да би се наша Партија заузела да се II конференција одржи у Софији”, на шта су тесни социјалисти исто тако инсистирали приликом преписке о одржавању такве конференције 1911. године. (Писмо Киркова приказано у напмени 10).

врши своју дужност члана Интернационале. Од наше Интернационале очекујемо да ће својим наступањима олакшати наш положај”.²²

Ово писмо стигло је у МСБ 23. септембра 1912. У одговору К. Ојсманса, секретара Међународног социјалистичког бироа упућеном ССА Партији 27. септембра 1912; стоји да га је он примио „са извесним закашњењем јер је био у иностранству”. Уз то он каже: „Видео сам се у Женеви и Цириху са члановима обе бугарске партије и сазнао сам полуванично (offiziös) да тесни одбијају да дођу на конференцију, ако широки узму учешћа на њој.

„Да бих избегао тешкоће, шаљем писмо другу Раковском, у којем га задужујем да је евантуално сазове у име Бироа” (С. Д.: МСБ-а). У прилогу скица позива.

„Тако би конференција била сазвана од стране самог Бироа, а обе бугарске партије су учлањене у Бироу. Тесни неће моћи да отсуствују са конференција, а да се сами не искључе”.²³

У пројекту циркуларног писма који је био умножен и достављен члановима Извршног одбора МСБ-а, бугарским тесним социјалистима и ССАП, а у рукописној копији и К. Раковском, стоји: „Како ви сами пишете у вашим новинама, ситуација на Балкану изгледа озбиљно и могла би још да се погорша. У овим се приликама састанак балканских социјалистичких партија намеће пре свега да би се пружила хитна документација МСБ-у као и другим учлањеним партијама чије владе могу да врше утицај на ситуацију. Ми не занемарујемо чињеницу да овај сазив наилази на препреку: одбијање једне бугарске партије да дође на конференцију ако би друга бугарска партија била позвана.

Ми верујемо да ћемо моћи да избегнемо ову тешкоћу сазивајући сами састанак, у име Бироа у који су учлањене обе партије у питању и да делегирамо за организацију и за претседништво члана

²² Копија писма Д. Лапчевића упућеног МСБ-у 7/20. септембра 1912. на немачком језику и нађеног у Архиви МСБ-а. — Текст заведен у Протокол МСБ-а под бр. 10071.

Ово је писмо објављено са извесним разликама у тексту: Д. Лапчевић, *Рат и српска социјална демократија*, Београд, 1925, 37—40, Историјски архив КПЈ VI, 290—292. Извештај о ситуацији у Србији узет из тог писма, објављен је у: *Bulletin, périodique de BSI* № 9, р. 12—13 под погрешним датумом 30. септембар 1912. Оно је у ствари послато 7/20. септембра 1912, а примљено 23. септембра 1912.

²³ Копија писма К. Ојсманса упућена Д. Лапчевићу 27. септембра 1912. на немачком језику нађеног у Архиви МСБ-а. — Збирка С. Димитријевића. Извод на француском језику заведен у Протоклу МСБ-а под бр. 10071.

У писму које је К. Ојсманс упутио К. Раковском стоји: „Молим вас да ми хитно саопштите ваше мишљење о приложеном циркуларном писму.

У случају да сте сагласни, можете одмах дејствовати и сазвати (С. Д.: Балканску конференцију) у наше име (С. Д.: У име МСБ-а). Под претпоставком да желите да предложите неке измене ви ћете ме задужити, ако ми одмах напишете о томе”. (Копија писма К. Ојсманса упућена К. Раковском 14/27. септембра 1912. на француском језику нађеног у архиви МСБ-а. — Збирка и превод С. Димитријевића. — Текст на француском језику заведен у Протоколу МСБ-а под бр. 10079. У продужетку прилепљен прилог кога наводимо у следећој напомени).

F35
C. Dimitrijević
jeleka

Бироа који разуме словенске језике и познаје средину, друга Раковског.

Дакле, имамо част да овим дамо мандат Раковском да хитно сазове у име Бироа, конференцију балканских партија у циљу испитивања мера које би се предузеле да би се избегао сукоб и одржао мир по сваку цену.

ИЗВРШНИ КОМИТЕТ²⁴

У својој преписци са члановима МСБ-а К. Huysmans је указао: да је балканско питање стављено на дневни ред будуће седнице МСБ-а.²⁵

У писму упућеном Вајану, он каже да су приморани да одложе међународни социјалистички конгрес за који је било предвиђено да се одржи у Бечу. Међу разлозима зато наводи поред других размимоилажења и размимоилажења код Бугара наглашавајући да би то „био конгрес социјалистичких размимоилажења“ [divisions]. Враћајући се на то питање, он пише: „Што се тиче Балкана ми смо потпуно немоћни а то је делимично кривица бугарских тесних. Већ више месеци ми смо настојали на састанку Балканског конгреса (С. Д.: Конференција) и увек је ова партија одбијала да на њему буду и широки, док су Срби заједно са свим другим изјављивали,

²⁴ Ручкописни текст на француском језику унет у Деловодни протокол МСБ-а уз писмо С. Huysmans-а К. Раковском упућено 27. септембра 1912. и заведено под бр. 10079.

Исто такав умножени текст дат је уз писмо С. Huysmans-а упућено 27. септембра 1912. члановима Извршног одбора МСБ-а Анселу, Фурмонту и Вандервелду заведено у Деловодни протокол МСБ-а под бр. 10079 на француском језику у коме их обавештава о иницијативи другова из Србије и свом писму Раковском. Уз то он пише, поред осталог: „Обавестио сам Србе да сам сазнао полузванично [officieusement] у Женеви и Цириху да тесни одбијају да учествују на конференцији ако широки узму учешћа и ја сам им доставио препис наведеног пројекта послатог Раковском, пројекта намењеног да савлада (avoir raison) упорност тесних, који би се искључили ако га не прихвате“.

2. августа 1912. С. Huysmans је послао телеграм К. Раковском питајући га је ли примио писмо (№ 10085) а истог дана обавестио и В. Адлера о околностима и задатку Раковског констатујући: „Изгледа, на жалост, да се догађаји развијају брже но наша добронамерна настојања“ (№ 10087, на француском језику).

На озбиљност ситуације МСБ је био упозорен и од стране Социјалистичке федерације у Солуну (копија писма наведеног у Архиви МСБ-а — збирка С. Димитријевића и заведеног у Деловодни протокол МСБ-а под бр. 10089 — оба на француском језику); Социјалистичке партије Италије (копија телеграма наведеног у Архиви МСБ-а збирка — С. Димитријевића — заведеног у Деловодни протокол под бр. 10088 — обе на италијанском језику); Vaillantа (копија писма наведен у Архиви МСБ-а збирка С. Димитријевића — заведеног у Деловодни протокол МСБ-а под бр. 10091 на француском језику); и Ивана Клинтхарофа из Женеве (копија писма наведеног у Архиви МСБ-а — збирка С. Димитријевића — заведеног у Деловодни протокол МСБ-а под бр. 10093, на француском језику).

²⁵ Писмо С. Huysmansа упућено Lazzariju, представнику СП Италије 12. октобра 1912. — Заведено на француском језику под бр. 10088.

да ће да учествују само под условом да на конгресу (С. Д.: конференцији) виде све партије учлањене у Интернационалу”.²⁶

Став бугарских тесних социјалиста остао је непромењен. Упркос све акутније ратне опасности они нису прихватили нову иницијативу Српске социјалдемократске партије за сазив Друге балканске социјалдемократске конференције, а до сазива ове конференције од стране Бироа није дошло услед мобилизације. Чим су добили писмо Српске социјалдемократске партије од 3/16. септембра 1912, бугарски тесни социјалисти израдили су и оштампали посебну декларацију „Um die Frage der Abhaltung der II-te sozialdemokratischen Balkankonferenz” датирану 15/28. септембра 1912. и доставили је свим балканским социјалдемократским партијама и МС Бироу.

У њој се, после опширног осврта на држање широких социјалиста, одбацује свака сарадња са широким социјалистима и изјављује да „желимо што скорије одржавање Друге балканске социјалдемократске конференције, и то уз присуство истих партија које су узеле учешћа у раду Прве конференције одржане у Београду 1909. године”,²⁷ тј. без бугарских широких социјалиста.

У тим условима Д. Лапчевић је на дан мобилизације 29. септембра 1912. обавестио МСБ да су све балканске социјалдемократске партије, сем румунске [која, како изгледа није добила позив] одговориле на наш предлог и сложиле се да се сазове Друга балканска социјалдемократска конференција, и „задужиле нашу партију за сазив конференције” да су бугарски тесни социјалисти одговорили да „они ни у ком случају не желе да учествују заједно са широким” социјалистима, да је ССДП пошто је данас добила писмо МСБ-а од 27. септембра 1912. обавестила све братске социјалдемократске партије „да је Биро преузео на себе сазив и одржавање конференције” и да је наша улога прешла на Биро.

При томе Лапчевић констатује да је „данас у 12 сати српска влада заједно са владама Бугарске, Грчке и Црне Горе објавила општу мобилизацију” и да је „рат са Турском неизбежан. Балкан

²⁶ У том писму Ојсманс понова подвлачи да нема одговора Раковског и претпоставља да су можда конфисковали његов телеграм упућен Раковском. (Копија копије писма С. Нујсмана-а упућеног 3. октобра 1912. Vaillantу на француском језику, наведено у Архиви МСБ-а. — Збирка С. Димитријевића).

Ово је писмо заведено у Деловодни протокол МСБ-а под бр. 10095. Уз то је С. Нујсмана јавно Лапчевићу да и они нису добили одговор Раковског (копија телеграма из Архиве МСБ-а.).

²⁷ Копија декларације „Um die Frage der Abhaltung der II-te Sozialdemokratischen Balkankonferenz” оштампане на 4 странице in quarto и потписане од Централног комитета Социјалдемократске радничке партије Бугарске (Д. Благоева, Г. Киркова, В. Коларова, Х. Кабакчијева и Г. Димитрова) наведене у Архиви МСБ-а. — Збирка С. Димитријевића.

К. Ојсманс примио је ову декларацију на дан када је свим члановима МСБ-а послао детаљну информацију о целокупној преписци по питању сазива Друге балканске конференције у 1912. години, негде пре 22. септембра/4. октобра 1912. (Копија циркуларног писма Извршног комитета МСБ-а № 24, из октобра 1912, упућеног секретарима и делегатима свих учлањених партија, на француском језику, наведено у архиви МСБ-а. — Збирка С. Димитријевића).

ће постати страшно ратно попрште. Балканске земље су већ постале ратни логор”.²⁸

У већ поменутом циркуларном писму бр. 24 којим је Извршни одбор МСБ-а почетком октобра 1912., обавестио све чланове о покушајима да се сазове Друга балканска социјалдемократска конференција, он препоручује свим социјалистичким партијама да организују нове демонстрације у прилог мира.

К. Раковски је ипак успео да социјалисти из Турске и са Балкана издаду заједнички антиратни манифест.

Почетком октобра К. Раковски је обавестио телеграмом МСБ да социјалисти јерменски, грчки и турски, Социјалистичка федерација из Солуна и Румунска партија „спремају заједнички манифест против рата. Сигурни смо за приступ Срба и Бугара. Радимо на сазиву конференције”.²⁹

У писму послатом из Румуније неколико дана касније Раковски јавља: „Док смо били заузети сазивом Друге међубалканске конференције услед издатих наређења о мобилизацији у Бугарској, Србији и Турској везе су биле прекинуте и састанак конференције постао немогућ. У тим условима ми смо се задовољили, у отсуству бољега, да начинимо манифест чију вам копију шаљем. Једновремено шаљем копије у Софију и Београд” молећи партије да даду њихов пристапак и да га телеграфски пошаљу МСБ-у. „На тај начин Манифест ће моћи да буде објављен једновремено”. „Дакле Биро треба да чека телеграфску сагласност две бугарске партије и српске партије (Ова ће вам можда послати исто тако пристапак Босанаца и Хрвата). Може се десити да бугарска тесна фракција не жели да потпише Манифест под којим ће се наћи попис широких (уједињених). Али они треба да вас обавесте о њиховој одлуци. Ако је она негативна, ви ћете ипак објавити Манифест са потписима осталих партија.

По жељи турских социјалистичких партија лична имена не треба стављати на крају Манифеста (већ сам списак партија). Уредан записник је начињен и биће данас потписан. Ја га нисам сачекао

²⁸ Копија писма Д. Лапчевића упућеног 16/29. септембра МСБ-а на немачком језику нађеног у архиви МСБ-а. — Збирка С. Димитријевића. Извод тог писма примљеног у МСБ-у 3. октобра 1912, на француском језику унет у Деловодни протокол МСБ-а под бр. 10090.

Ово је писмо објављено у скраћеном виду, без последњег пасуса о мобилизацији и рату (код Д. Лапчевића, Рат и српска социјална демократија, 41), у њему су сви датуми погрешни.

Д. Лапчевић у свом писму од 17/30. септембра 1912. (Можда је и овде погрешан датум) обавестио је све балканске социјалдемократске партије о одустајању ССАП од сазива II Балканске социјалдемократске конференције и о преузимању те улоге од стране МСБ-а (Д. Лапчевић, Рат и српска социјална демократија, 41; писмо је прештампано у Историјском архиву КПЈ, VI, 292).

²⁹ Копија телеграма К. Раковског упућеног 1. октобра из Пере (део Цариграда) на француском језику, а примљеног у МСБ-у 4. октобра 1912, нађеног у Архиви МСБ-а. — Збирка и превод С. Димитријевића. Текст унет у Деловодни протокол МСБ-а под бр. 10100.

Овај телеграм унет је у засебно умножен поверљиви додатак циркуларног писма бр. 24 умножен 4. октобра 1912. (копија текста нађеног у архиви МСБ-а. — Збирка С. Димитријевића).

Гу

журећи се да би стигао бродом овог јутра, да би послао Манифест Софији, Београду и вама.

Ваш позив Румунској партији да организује Другу конференцију стигао нам је посредно, пошто сам био отсутан из земље већ месец дана. Али у току мог боравка у Цариграду један сличан позив на конференцију стигао је од организатора конференције, од стране Срба и ја сам прегао на посао да би помогао организацију конференције”, после чега се осврће на месне услове и јерменске свађе у Цариграду.³⁰

³⁰ Копија писма К. Раковског упућеног почетком октобра, у недељу из Констанце (Румунија) МСБ-у на француском језику набена у Архиви МСБ-а. — Збирка С. Димитријевића. (Прескочени, нецитирани делови не дају се прочитати). Извод из тог писма унет је у Деловодни протокол МСБ-а под бр. 10115.

Напомињемо да је после извршене мобилизације Српска социјалдемократска партија добила од Румунске социјалдемократске партија телеграм нејасне садржине, који је протумачен као позив на Балканску социјалдемократску конференцију у Букурешту.

ССДП је одговорила писмом од 26. септембра/9. октобра 1912. да је у апсолутној немогућности да присуствује тој конференцији пошто су „Буквално сви наши другови на граници” а њих неколицина који су остали не могу ни једног тренутка напустити партијске послове. (Д. Лапчевић, *Рат и српска социјална демократија*, 42).

Из писма К. Раковског упућеног 3/16. октобра 1912. МСБ-у, видимо да је Раковски заиста био сазвао једну такву конференцију у Букурешту, за 30. септембар/13. октобар 1912, али да су и бугарски тесни социјалисти и ССДП јавили да не могу да учествују на њој услед ситуације. Јерменска социјалдемократска партија Hentchak и социјалистичка федерација у Солуну овластиле су га „да буде тумач њихових осећања код других балканских другова” бугарски широки социјалисти нису одговорили. Јасно је да у таквим условима није ни могло да дође до одржавања Друге Балканске социјалдемократске конференције. У истом писму К. Раковски јавља да је јуче, тј. 2/15. октобра 1912. добио писмо од Лапчевића у коме га „упозорава да пошто је централни комитет Српске партије (С. Д.: Главна партијска управа) у целости, сем њега, позван под заставу, не сматра да има право да потпише манифест, који усталом у потпуности одговара погледима српске партије”. У вези са тим Раковски констатује да су сада у Бугарској и у Србији, свака антиратна акција немогућа „не само услед опсадног стања, већ услед мобилизације” и каже „са кратког путовања које сам начинио последње недеље у Источној Бугарској донео сам утисак о потпуно тужној земљи. У селима где се виде само жене, деца и старци, трговина и индустрија су потпуно парализовани. Глад већ долази у радничке породице”. Затим констатује „Наша акција против рата могла је да буде много ефикаснија, али су бугарске размирице онемогућиле сваку заједничку акцију”.

Завршавајући писмо он каже: „Сада, узимајући у обзир бугарски пристанак и српски одговор ми смо објавили (нејасно) Манифест. Телеграм из бечких листова каже нам да је он био објављен и у Цариграду”. (Копије два писма К. Раковског упућених 3/16. октобра 1912. С. Huysmansу и МСБ-у, на француском језику, заведених у Деловодни протокол МСБ-а под бр. 10169 и набених у архиви МСБ-а. — Збирка и превод С. Димитријевића).

Треба напоменути да је независно од напора К. Раковског да изда један заједнички антиратни Манифест социјалдемократских партија Балкана, С. Хахум, представник Радничке социјалистичке федерације из Солуна, који је тада боравио у Паризу, упутио својој организацији у Солуну и МСБ-у пројекат антиратне Декларације социјалистичке федерације у Солуну.

Одмах затим стигло је и заједничко писмо балканских социјал-демократских партија упућено из Цариграда 4. септембра 1912. МСБ-у и осталим социјалдемократским партијама Балкана, у коме се каже: „Пошто не можемо, бар за моменат, да организујемо међубалканску конференцију, ми не можемо ни да пустимо да се догађају одвијања без да манифестујемо нашу солидарност и нашу заједничку вољу. Ми вас дакле молимо да нашу иницијативу размотрите у најкраћем могућем року и да одмах пошаљете вашу телеграфску сагласност МСБ-у у Брисел.

Чим ваша сагласност стигне у Брисел, Биро ће приступити [disposega] објављивању манифеста”. Једновремено у овом се писму тражи да се сагласност пошаље и Румунској социјалдемократској партији и износи мишљење. „Било би врло корисно да ви објавите манифест чим пошаљете вашу сагласност”.³¹

Сам антиратни манифест балканских социјалдемократских партија, који носи исти број деловодног протокола МСБ-а, потписали су А. А. Artzroune (Parti S-d arménian *Hintchak*); А. Antonian (Parti Socialiste arménien Daschnakzoution); D. (?) Vlahoff (Радничка социјалистичка федерација из Солуна); dr С. Rakovsky (Социјалдемократска партија Румуније). Под њим се налазе и имена обе бугарске и Српске социјалдемократске партије без потписа, као и примедба: „На основу жеље изражене од социјалистичких организација Турске” лична имена неће бити објављивана.³²

Копија писма С. Нахума упућеног 1. октобра 1912. МСБ-у на француском језику (која садржи и пројекат Декларације), нађеног у архиви МСБ-а. — Збирка С. Димитријевића.

(Извод из писма и прекрцани текст декларације, све на француском језику, унет у Деловодни протокол МСБ-а под бр. 10096).

На ово писмо одговорио је С. Huysmans јављајући Нахуму „Балканске партије спремају заједнички манифест. Према томе излишно је два пута наступити и са једним јединим потписом умањити значај протеста”. (Копија копије писма С. Huysmans-а упућеног С. Нахуму у Париз, на француском језику, нађена у архиви МСБ-а. — Збирка и превод С. Димитријевића. Овај је текст заведен у Деловодни протокол МСБ-а под бр. 10096).

Дан касније, 5. октобра 1912. јавио је, С. Нахум „да је врло срећан што се успело да се добију сви потписи социјалистичких партија Балкана”. У тим условима горња декларација је излишна”. (Извод из писма заведен под истим бројем).

³¹ Копија писма упућеног 4. октобра 1912. из Цариграда на француском језику потписаног од представника партија који су потписали својим именом и манифест (наведен у напомени 32), и нађеног у Архиви МСБ-а. — Збирка С. Димитријевића. (Оно носи бр. 10115 као и претходно наведено писмо К. Раковског).

³² Копија текста „Au peuple travailleurs des Balkans et d'Asie Mineure, à l'opinion publique”, potpisanog od partijskih pretstavnika i nađenog u Arhivi MSB-a. — Збирка С. Димитријевића.

Сличан текст са ново редигованим насловом „*Le Manifest des Socialistes de Turquie et des Balkans contre la guerre. Au peuple travailleur des Balkans et d'Asie Mineure. A l'Internationale ouvrière. A l'opinion publique*” и исправљеним потписом „Социјалисти Турске и Балкана” нашао смо у архиви МСБ-а. — Збирка С. Димитријевића.

Овај је Манифест турских и бугарских социјалиста објављен са другом, редигованом верзијом заглавља и потписа у Bulletin périodique de BSI, № 9, р. 5—7 — превод С. Димитријевића; извештај Главне партијске управе поднет X конгресу ССАП, Историјски архив КПЈ III, 262—264.

У антиратном манифесту Извршног одбора МСБ-а, који је упућен 12. октобра 1912. свим учлањеним социјалистичким партијама, каже се: „На наш позив социјалистичке партије Турске и Балкана су се сложиле (*se son concertés*) да би објавиле заједничку прокламацију против рата и да би се договориле (*s'entendre*) сходно резолуцијама из Штутгарта (1907) и Копенхагена (1910) о средствима која се имају употребити да би се убрзало решење садашњег сукоба”.

Шаљући истовремено (12. октобра 1912) манифест социјалиста из Турске и Балкана Извршни комитет МСБ-а каже у свом манифесту: „Ми смо примили овај докуменат и молимо вас да преко штампе упознате са њим ваше чланство као и читаво јавно миљење”.³³

Осврнимо се на питање сагласности преостале три балканске социјалдемократске партије, на заједнички манифест социјалиста из Турске и Балкана, који је као такав објављен у социјалистичкој штампи целог света.

Обе бугарске социјалдемократске партије послале су своју телеграфску сагласност.³⁴

Што се тиче ССАДП, Лапчевић је јавио: „Ми га нисмо могли потписати, пошто је касно стигао до нас, након што је наша Партија већ дала своју изјаву у свом листу, као и у парламенту.

Наша Партија је у свом органу и у Парламенту одлучно наступила против рата. У том погледу она је испунила своју дужност, која би се извршила са потписивањем овог манифеста; поред тога манифест не исцрпљује образложења које је наша партија дала, као што не изражава у потпуности ни становиште наше Партије према Балканском питању и његовом решењу”.³⁵

³³ Цео текст манифеста Извршног одбора МСБ-а објављен је у *Bulletin périodique de BSI*, № 9, р. 4—5; извештај Главне партијске управе поднет X конгресу ССАДП, Историјски архив КПЈ III, 260—261. (Исправити датум манифеста 29. септембра/12. октобра 1912).

Манифест Извршног одбора МСБ-а потписан је од свих чланова овог одбора (E. Vanredvelde, Ed. Anseele, L. Furnemont i С. Huysmans, secrétaire). Напомињемо да смо у архиви МСБ-а нашли и оригиналну верзију овог манифеста — копија у збирци С. Димитријевића.

Истог дана, 12. октобра 1912, С. Huysmans је послао Манифест социјалиста Турске и Балкана редакцијама *Vorwärts*, у Берлин; *Dailly Citizina*, у Лондон; *L'Humanité* у Париз (копије ових телеграма нашли смо у архиви МСБ-а).

³⁴ На телеграме које је С. Huysmans послао трима преосталим балканским социјалдемократским партијама „чекамо сагласност на Манифест”, (копије три телеграма у архиви МСБ-а) послали су потврдни одговор бугарски тесни социјалисти („Прихватамо објављивање, апсолутно потребно без имена = Партија тесна” — копија телеграма од 12. октобра 1912. на француском језику — заведено под бр. 10124 — наведено у архиви МСБ-а. — Збирка и превод С. Димитријевића) и бугарски социјалисти („сагласност следи = Sakazoff” — копија телеграма од 12. октобра 1912. на немачком језику наведено у архиви МСБ-а и заведено под бр. 10127. — Збирка и превод С. Димитријевића).

У извештају бугарских тесних социјалиста објављеном у *Bulletin périodique de BSI* (№ 9, II ème supplement, р 3) каже се: „Једва смо стигли да се сложимо за објављивање једног заједничког Манифеста балканских социјалиста”, чиме се потврђује напред наведени телеграм.

³⁵ Копија писма Д. Лапчевића упућеног 10/23. октобра 1912. МСБ-у, на немачком језику, наведено у архиви МСБ-а — збирка и превод С. Димитријевића — заведено у Деловодни протокол МСБ-а под бр. 10128.

Све ово показује да ССДП није била задовољна манифестом, чији је текст представљао компромисно решење постигнуто у Цариграду, да би се задовољиле неке јерменске полусоцијалистичке групе, које нису биле присталице револуционарних решења.³⁶ Зато се у поменутом манифесту протестује против рата али се не предвиђају никакве мере активне антиратне борбе. Уместо борбе за балканску социјалистичку федерацију, у њему се у први план истиче захтев за културну и црквену аутономију појединих нација и самоуправне локалне владе са пропорционалном националном заступљеношћу у оквиру Турске.

Његово касније укључење у Извештај главне партијске управе поднет Х конгресу ССДП показује да га је Главна партијска управа накнадно прихватила.

У време извршене мобилизације и интензивних ратних припрема у Београду је била сазвана Народна скупштина на своје ванредно заседање. Српски социјалистички посланици искористили су дебату о адреси (одговор на престону беседу) да би отворено наступили против рата и ратних кредита. Д. Лапчевић је 24. септембра/7. октобра 1912. у име ССДП одржао антиратни говор, у коме је између осталог рекао да је ССДП „противна евентуалном рату између Балканаца, нарочито кад он још долази по подстицању јевропских капиталистичких сила.

Ми нарочито зебемо од политике коју Русија и Аустрија воде на Балканском полуострву. Те државе најјаче заинтересоване и непосредно заинтересоване на Балканском полуострву никад нам нису биле пријатељи, и све што је год предузето на Балканском полуострву потстицајем Русије и Аустрије, било је на недогледну штету балканских народа. Као живе ватре треба се, господо чувати потстицаја с те две стране, као живе ватре треба се чувати варљивога наслона на савете јевропских капиталистичких сила. Балкански народи треба да се групишу не ради тога да служе европским капиталистичким жељама, него да се бране баш од тих алапљиваца чији је одређен план: дељење и заузимање Балканског полуострва.

Ми смо господо противни рату између балканских народа не само због тога што би био крволочан и ужасан по нас, балканске народе, јер би нас он сурвао и упропастио, него и што би се он по последицама својим страшно одазвао ако јевропске силе немају међу собом споразум за деобу Балкана сад одмах и непосредно.

Ако тај споразум унапред није спремљен и дефинитивно углављен, онда би рат између балканских народа могао изазвати интервенцију заинтересованих капиталистичких такмаца, а њихова интервенција значила би један општи ратни пожар у Јевропи, једно колосално клање, једно упропашћивање толиких привредних и културних сила до којих је Јевропа вековима дошла.

Ако се то не би изазвало, ако не би било општег пожара у Јевропи, то би значило само, да су се јевропске капиталистичке силе

Упоредити писмо К. Раковског од 3/16. октобра 1912. наведено у намени 30.

³⁶ Види текст испред напомене 30; упореди: С. Димитријевић, Учесће балканских социјалиста у Другој интернационали... 51, нап. 154.

већ унапред споразумеле и имају за нашим леђима одређен план за поделу Балкана и уништење самосталности балканских земаља”.

При томе он је нагласио да у другом случају балкански народи ваде кестење из ватре за рачун великих сила „јер би разломљене и ослабљене балканске земље биле готов плен за империјалистичко и колонијално поробљавање њихово од стране капиталистичких држава”.

Своје излагање завршио је тиме да уместо рата социјалисти траже „уједињење Балканских Народа у једно братство у форми федеративних република, за срећу балканских народа и за одбрану од капиталистичких прождрљиваца јевропских!”

Кад је дошло до гласања, ССДП је била једина партија у Народној скупштини која је гласала против рата и ратних кредита.³⁷

Одмах иза енергичних антиратних наступа српских и бугарских социјалиста дошло је до низа антиратних социјалистичких акција у Европи.

У манифесту Извршног одбора МСБ-а издатог (29. септембра) 12. октобра 1912. констатује се „у балканском вихору само су социјалисти радили за светски мир”. Затим се каже: „Наши другови са Истока ... нису се колебали ни једног момента да било на улици било у Парламенту позову на мир и да се боре против ратоборних махинација капиталистичке класе.

³⁷ Радничке новине 25. XI 1912; извештај Главне партијске управе поднет X конгресу ССДП, Историјски архив КПЈ III 257—260; Д. Лапчевић, *Рат и српска социјална демократија*, 57—65.

Да је то био наступ партије, а не једног њеног члана види: С. Димитријевић, *Српска социјалдемократска партија и рат*, 48, нап. 21.

Овај је говор објављен и у Bulletin périodique de BSI, № 9, p. 25—27. Припремајући овај специјални број Билтена МСБ-а посвећен акцији противрата, С. Нуysmans се, да би обезбедио превод говора Лапчевића, обратио на њихову страну. У свом писму од 30. октобра 1912. упућеном В. Букшегу замолио га је да му пошаље превод говора Д. Лапчевића (који је био објављен у *Слободној Ријечи*). При томе каже: „Ми смо писали и Лапчевићу али као што знате везе између балканских земаља и Брисела нису сигурне”. (Копија писма нађена у архиви МСБ-а — збирка и превод С. Димитријевића — заведено у Протоколу под бр. 10191). У свом писму од 9. новембра 1912. М. Букшег му је обећао да ће идуће недеље послати говор Д. Лапчевића (протокол бр. 10194).

У писму С. Нуysmansа упућеном Д. Лапчевићу истога дана, 30. октобра 1912, тражи се говор од 7. октобра 1912, који треба да изађе у следећем Билтену (копија копије нађена у архиви МСБ-а и заведена под бр. 10193. — Збирка С. Димитријевића).

Здравко Тодоровић, уредник Радничких новина јавио је 6. новембра МСБ-у да ће за два дана добити његов превод говора Лапчевића (копију писма З. Т. из архива МСБ-а. — Збирка С. Димитријевића, протокол бр. 10231), а послао га тек 11. новембра 1912, (копија писма З. Т. из архива МСБ-а. — Збирка С. Димитријевића, протокол 10328). Говор је примљен 15. новембра 1912. На телеграфско питање Д. Лапчевића од 16. новембра 1912. (№ 10353) С. Нуysmans је одговорио телеграмом од 18. новембра да је примио превод. (Копија копије телеграма из архиве МСБ-а — Збирка С. Димитријевића — заведено 10353).

Следећег дана 25. септембра/8. октобра 1912. тесни социјалиста Јанко Саказов, једини социјалдемократски посланик у Народном собрању, наступио је у њему са сасвим другим образложењем (*Discours du camarade Janko Sakasoff au Sобраниé le 8 octobre 1912*, Bulletin périodique de BSI, № 9, Пеме supplement, p. 7—11.

У српској скупштини два социјалистичка посланика Лапчевић и Кацеровић — сами против целокупне буржоазије енергично су протестирали против рата. Затим се осврће на антиратни говор Ј. Саказова, и каже:

„У бугарском Собрању, једини социјалистички посланик, Саказов, исто тако сам против целокупне буржоазије, дигао је глас за мир, и био је на изласку из Парламента нападнут од шовинистичке руље.

Наши другови Срби и Бугари, који су се показали достојним Радничке интернационале показали су да само међубалканским споразумом са Турском онакав какав је био предвиђен на конференцијама 7, 8. и 9. јануара 1910. (С. Д.: Прва балканска социјалдемократска конференција) и 18. октобра 1911. (С. Д.: Прелиминарна балканска социјалдемократска конференција — оба датума по новом календару) и такав какав је био поменут у заједничком манифесту социјалиста Турске и Балкана, може да реши сукоб на трајан начин”. У закључном делу манифеста пише „Са нашим балканским друговима ми протестирамо против оружаног насиља и боримо се за разоружање и арбитражу.

Са нашим балканским друговима, протестирамо против лицемерја великих сила које се претстављају као заштитнице балканских нација и избацују пацифистичке пароле, а једновремено задављују Пољску, Финску и Персију и плаћају наоружање, црногорског разбојништва.

А ако наше балканске групације још немају довољног утицаја да наметну код своје куће њихову вољу да живе у миру и слободи ми рачунамо на напоре великих социјалистичких партија да хладнокрвно испитају опасности садашњег тренутка, да припреме извршење резолуција наших међународних конгреса и да предводе све потребно да би нас извукли из хаоса.

То ће исто тако бити задатак следећег састанка Бироа”.³⁸

Једновремено је низ социјалистичких партија заузело свој став о питању балканског рата и вршило притисак на своје сопствене владе и јавно мњење, посебно да би спречили његово проширење.

Ми ћемо се задржати само на неким од њих, који су од посебног интереса за историју нашег социјалистичког радничког покрета.

За остале дајемо само изворе.³⁹

³⁸ Bulletin périodique de BSI, № 9, p 4—5 (превод С. Димитријевића); Радничке новине, 5. октобар 1912; Д. Лапчевић, *Рат и Српска социјална демократија*, 65—67 (без дела који се односи на Манифест социјалиста Турске и Балкана); Историјски архив КПЈ, III, 260—261. (Исправити датум Манифеста 29. септембар/12. октобар 1912, као и датум прелиминарне балканске социјалдемократске конференције 5/18. октобра 1911 — види напомену 9 и изворни датум из Биатена МСБ-а, дат по новом календару).

³⁹ *Социјалисти Аустро-Угарске*. — Извесни подаци изнети у Манифесту МСБ-а од 12. октобра 1912. — Извори цитирани у напомени 28. *СД партија Аустрије* — Манифест од 18. октобра 1912 — Vul. per. de BSI, № 9, p 8—10. *Социјалдемократска партија Мађарске* — Манифест од 5. октобра 1912; резолуција изгласана 6. октобра 1912. на три митинга у Будимпешти и у 21 вароши. Резолуција од 30. октобра 1912. прихваћена на четири народна скупа у Будимпешти — Vul. per. de BSI, № 9, p 27—29. *С-Д партија Немачке* — Манифест од 12. октобра 1912. — Bulletin périodique de BSI № 9, p. 8. *Социјалистичка партија Француске* — Манифест

Немачки превод антиратног манифеста Централног комитета Социјалдемократске радничке партије Русије који је Лењин послао МСБ-у⁴⁰ завршава се констатацијом: „Социјалисти балканских земаља одлучно су осудили рат. Социјалисти Италије и Аустрије и исто тако целе Западне Европе су их у томе одлучно подржали.

Придружујемо такођер наше гласове осталим, развијамо даље нашу агитацију против царистичке монархије.

Доле царистичка монархија.

Да живи руска демократска република.

Да живи балканска федеративна република”.⁴¹

Социјалдемократска партија Босне и Херцеговине послала је 27. октобра 1912. са масовног протестног *митинга* против рата телеграм у коме „шаље свим социјалдемократским партијама а посебно братском пролетаријату Србије, Бугарске, Турске и Грчке братске поздраве”.⁴²

Социјалдемократска партија Хрватске и Словеније послала је превод Прокламације коју је 18. октобра 1912. прихватило руковод-

од 18. октобра 1912. — Bul. per. de BSI, № 9, p. 10. *Социјалистичка партија Пољске* — Манифест од октобра 1912. и циркуларно писмо од октобра 1912; резолуција клуба пољских социјалистичких посланика у Аустријском парламенту од октобра 1912 — Bul. per. de BSI, № 9, p. 17—20. *Извештај централног комитета Социјалдемократске партије Бугарске* — Rapport de Bulgarie (Parti Etroit), Bulletin périodique de BSI, № 9, II ème supplement, p. 3—6. Овај је извештај послао Д. Благоев 13. новембра 1911, који каже да се он односи на „акцију партије до момента опште мобилизације” (деловодни протокол бр. 10355).

Ради упоређења дајемо податке о једном документу издатом уочи рата: извештај Централног комитета Радничке социјалдемократске партије Бугарске (уједињене) о ситуацији на Балкану, посебно о македонском питању од 1/14. септембра 1912. — Bul. per. de BSI № 9, p. 13—16.

Од посебног интереса су и процене К. Каутског у погледу последица Првог балканског рата дате у његовом чланку *Рат и Интернационала* објављеном у Neue Zeitu (XXXI година, свеска 6 — Д. Лапчевић, *Рат и Српска социјална демократија*, 69—82, посебно 77—78).

Од интереса је и чињеница да се ~~Данени~~ секретар Централног комитета италијанске омладинске федерације, обратио телеграмом Роберту Данебергу, секретару Омладинске социјалистичке интернационале позивајући га да ефикасно сарађује са Бироом у Бриселу. На то је R. Danneberg јавио МСБ-у: „Ја лично не желим ништа да чиним по овом питању, пошто не сматрам да је то задатак Међународног омладинског секретаријата, мешати се у ово питање, већ ствар Бироа у Бриселу”. (Копија телеграма ~~Данетана~~ упућеног 13. октобра 1912. R. Dannebergу и копија писма R. Danneberg-а упућена 14. октобра 1912. МСБ-у нађена у архиви МСБ-а — Збирка С. Димитријевића).

⁴⁰Копија писма Н. Лењина упућеног С. Нуусманс-у нађеног у архиви МСБ-а — збирка С. Димитријевића — и заведеног у Протоколу МСБ-а 23. октобра 1912. под бр. 10167.

⁴¹Копија куцаног текста манифеста „Другови, радници и руски грађани”, који је послао Лењин, нађеног у архиви МСБ-а (што се види и по стављеном бр. 10167). — Збирка и превод С. Димитријевића.

Овај је Манифест објављен на три језика у Bulletin périodique de BSI, № 9, p. 20—22. У архиви МСБ-а нашли смо број Vorwärts од 27. октобра 1912. у којем је он објављен — копија у збирци С. Димитријевића.

⁴²Копија телеграма Б. Хрисафовића упућеног 27. октобра 1912. МСБ-у на немачком језику и копија превода на француски језик нађених у архиви МСБ-а. — Збирка С. Димитријевића.

Сојени

Сојени-а

ство партије, „која ће упркос свих опасности средином следеће недеље бити објављена и растурана у земљи”. При томе напомиње да су они ову прокламацију, да би увод био што енергичнији, штампали у Угарској а онда прокријумчарили у земљи, да би тиме избегли глупаке из превентивне цензуре”.⁴³

У тој прокламацији, којој је С. Нујсмана дао наслов *Манифест социјалдемократа из Хрватске и Славоније против рата*, полази од ослободилачке борбе и констатује се да „Срби, Бугари и Грци воде крваву борбу против феудалне и апсолутистичке Турске, заклетог непријатеља слобода и права”. Анализирајући зашто они то чине, Манифест каже: „Буржоаске класе балканских држава потребују слободне лактове за њихово ширење, њене сопствене границе чине јој се уским и оне желе да их прошире. Да би спасли образ, они то зову ослободити балканске народе турског јарма. Али у ствари ради се о освајању профита и економских погодности, које ће бити стечене по цену жртвовања хиљада људских живота и безмерног очајања и беде народа”.

„Цивилизаторска и капиталистичка Европа мирно гледа на све то, пошто ће она из тога да извуче велике профите”.

У даљем тексту Манифест демаскира паролу ослобођења и каже:

„У овом моменту, лако је буржоаској класи, да се приказује као ослободитељка балканског и јужнословенског робља. Ми оспоравамо буржоазији морално право да се истиче као ослободитељица народа, пошто ће она у својој безмерној трци за профитом, да подвргне овај народ после његовог ослобођења од Турака, модерном ропству капиталистичке експлоатације, она ће му отети плодове његовог рада, она ће му исцедити животне сокове, као што је учинила и као што ће и чинити на даље са народима давно ослобођеним турског јарма”. Осврћући се на саму Аустро-Угарску манифест каже: „Аустро-Угарска не може више да убеди свет да она има нешто да „ослободи” на Балкану. Хрватска и Словенија, Босна и Херцеговина и Далмација су живи примери таквог „ослобођења”.

При томе он наглашава: „Радни народ Хрватске и Славоније нема шта да осваја на Балкану. Он треба да остави народе Балкана да се сами ослобађају, пошто радни народ Хрватске треба прво да стресе јарам који га држи под режимом неправде, он сам треба да се ослободи ланаца абсољутизма”.⁴⁴

У Манифесту Румунске социјалдемократске партије из октобра 1912. између осталог стоји : „У садашњим условима социјалисти Бу-

⁴³ Копија писма В. Букшега на немачком језику упућеног 19. октобра 1912. МСБ-у и заведеног у протоколу МСБ-а под бр. 10163. — Збирка и превод С. Димитријевића.

У овом се писму између осталог каже: „Упркос врло озбиљне ситуације, ситуације која није лака ни код нас, пошто смо ми тако рећи на прагу рата, наше партијско руководство је изменило своје одлуке о слању на састанак Бироа, и одлучило да ја треба да отпутујем на састанак”.

⁴⁴ Копија Манифеста прекупаног на немачком језику и нађеног у архиви МСБ-а. — Збирка С. Димитријевића.

Овај је манифест објављен у *Bulletin périodique de BSI*, № 9, р. 11—12, на сва три језика. Одломке манифеста превели смо са његове француске верзије.

гарске као и они из Србије извршили су своју дужност. Они су енергично протестовали против рата па чак и против сваког агресивног подухвата четири балканске државе. Друг Лапчевић у српској скупштини и Саказоф у бугарском Собрању извршили су племенити али врло тешки задатак наступајући као тумачи става социјалистичке партије.

Радници и грађани Румуније, ми треба исто тако да извршимо наш задатак.

Протестујемо свом снагом против евентуалног уласка Румуније у балкански сукоб”.

„Данашњим биткама између балканских народа и Турака ми супротстављамо наш идеал: Федералну Републику између свих држава и народа укључујући Турску и Румунију”.⁴⁵

Када је Извршни одбор Међународног социјалистичког бироа позвао представнике учлањених социјалдемократских партија да дођу на пленарни састанак МСБ-а, заказан у Бриселу за 28. и 29. октобар 1912, Д. Лапчевић је одговорио 2/15. октобра 1912:

„Наша Партија није у стању да буде заступљена на претстојећој седници Бироа. Скоро сви наши другови налазе се на граници и наше организације су буквално опустошене. Влада је послала старо и младо на границу и наоружала их за рат. Два стара и три млада — то је све што је остало да би чували иметак и документе партије и синдиката, редактирали партијски орган, који сада излази два пута недељно, уместо свакодневно као до сада и да воде рачуна о стварима целокупног радничког покрета у Србији. У таквим околностима нисмо у стању да се одвојимо ни за један тренутак од нашег Народ-ног дома, у њему проводимо и дан и ноћ. Не преостаје нам ништа друго него да друговима који ће учествовати на седници Бироа, пошљамо наше срдачне поздраве, у нади да ће разумети наш положај”.

Тај одговор искористила је ССДП да да једну нову антиратну изјаву. Рекапитулирајући своје раније антиратне ставове, ССДП каже: „Не ратом између балканских народа већ потпуном привредном културном и политичком заједницом може се решити Балканско питање у корист нација.

Русија хушка и подбада балканске државе да се баце у ратне авантуре; Русија чија царистичка унутрашња и спољна политика треба ово крвопролиће, у коме ће народи и њихове снаге бити ослабљене, да би се само задовољила колонијална и завојевачка политика Русије”. „Рат на Балкану паралише оријенталне револуције и потстиче нације, које у сваком граду и сваком месту представљају мозаик, једне против друге, угрожава светски мир, тј. приближава опасност светског пожара који би ставио у питање многе и многе тековине пролетерске класне борбе”.

Посебно треба подвући да се оригинална верзија овог писма битно разликује од његовог текста објављеног у књизи Д. Лапчевића „Рат и Српска социјална демократија”. У њој је први од два следећа пасуса јако измењен, а други потпуно изостављен. Они гласе:

⁴⁵ Bulletin périodique de BSI, № 9, p. 22—25 (превод С. Димитријевића).

„Зато молимо другове који буду учествовали да се позабаве положајем нација на Балкану. То је у интересу наше опште ствари, као и будућих перспектива наше акције против капитализма.

Али ми сматрамо да водећи другови и братске партије у великим државама, које њиховом колонијалном политиком на Балкану заостравају ситуацију и са својом дипломатијом играју перфидну улогу, пре свега Русија и Аустро-Угарска, могли да воде енергичнију критику и борбу против капитализма и колонијалне политике, како у штампи, тако и у парламентима. Пошто не треба заборавити да европске капиталистичке владе пробубују ратне прохтеве балканских народа те тако уз монарха и владе на Балкану, одлажу па чак и онемогућују уједињење свих нација на Балкану у једну демократску републику. И зато влада на Балкану непрекидна ратна опасност.

Са социјалдемократским поздравом за Српску социјалдемократску партију, секретар Д. Лапчевић⁴⁶.

Из овог примера јасно се види да је Д. Лапчевић мењао садржај појединих партијских докумената које је објављивао после Првог светског рата, вероватно да би се што мање замерио династији и радикалима.

Попут ССАП и неке друге балканске социјалдемократске партије нису могле да пошаљу своје представнике на овај пленарни састанак Бироа.⁴⁷

Међународни социјалистички биро на свом пленарном састанку од 28. и 29. октобра 1912. донео је посебну резолуцију против рата, датiranу (16) 29. октобра 1912. Изражавајући свој велики ужас према страшним покољима који у овом часу дуже времена трају у балканским областима, он шаље свој срдачни поздрав балканским социјалистима који су, са херојском храброшћу, у најтежим околностима остали верни начелима партије.

Он признаје снагу разлога који гоне народе Балкана да траже њихову независност и потребне гаранције за све елементе полуострва, али је убеђен да се овај велики циљ могао достићи без рата, без

⁴⁶ Копија писма Д. Лапчевића упућена 2/15. октобра 1912. МСБ-у на немачком језику. — Збирка и превод С. Димитријевића. Ово је писмо примљено 19. октобра 1912. и заведено у Деловодни протокол МСБ-а под бр. 10158.

Непотпуни и измењени текст овог писма објављен је у књизи Д. Лапчевића, *Рат и Српска социјална демократија*, 83—85 (датум 29. септембар 1912. је исто тако погрешан. Није искључено да је Д. Лапчевић поред уобичајених грешака у односу старог и новог календара намерно изменио овај датум да би прикрио извршене измене у тексту).

У то време Д. Лапчевић је својим писмом од 3/16. октобра 1912, известио и социјалистичку партију Аустрије да ССАП не може да пошаље своје представнике на њихов конгрес (Д. Лапчевић, *Рат и Српска социјална демократија*, 82—83).

⁴⁷ На овом састанку МСБ-а нису били заступљени бугарски тесни социјалисти (види извештај тесних социјалиста наведен у нап. 39).

Изгледа да је на овом састанку ипак учествовао један Југословен, В. Букшег (упореди његово писмо од 18. октобра 1912 — наведено у напомени 43) као и К. Раковски који јавља: „Гледаћу да будем на састанку од 28. Исток не може да буде без иједног претставника“. (Копија писма К. Раковског, упућеног К. Ојсмансу на француском језику, примљеног 23. октобра 1910, наведено у Архиви МСБ-а — Збирка С. Димитријевића и заведеног под бр. 10.168).

проливања крви и без економских пустошења, ако проблем не би био искривљен династичким амбицијама шефова балканских држава као и интригама и маневрима великих држава, који су перфидно парализирали напоре обнове Турске и који немају други циљ но да претворе балканске народе у своје вазале.

Радничка класа полуострва видела је решење питања у прогресивној демократизацији и у тесном уједињењу свих балканских држава, укључујући и Турску, у борби против аграрне олигархије.

Али развитком ненаситих апетита и бруталности у Европи, насилним и издајничким потезима у Мароку, Босни и Херцеговини, Триполису, Персији, комбинираним и узајамном игром интрига руског царизма и амбиција аустријске монархије избио је рат на Балкану. Из овог рата може да произађе сваког тренутка општи сукоб.⁴⁸ „Зато пролетаријат треба да се супротстави свом снагом сваком проширењу рата, свакој заинтересованој и егоистичкој интервенцији која би ишла на његово проширење. Нека се пролетаријат дигне против ратне политике свом снагом својих организација, целокупном својом акцијом маса, нека виче свом снагом, нека изрази свим својим актима да неће допустити да га баце у глупе и крваве сукобе”. „Најбоља припрема ванредног међународног конгреса биће силна и методична акција свих социјалистичких и радничких групација против изазивача сукоба”. „Нека владе добро знају да ће и оне без сумње да буду у опасности ако се буду играли ватром. Не могу они некажњено да запале у целој Европи страховит пожар”.⁴⁸

На том састанку МСБ-а било је решено да се пре краја 1912. године одржи ванредни конгрес Друге интернационале на коме би се продискутовала „тачка од велике важности, која се односи на претњу избијања општег европског сукоба: међународна ситуација и споразум за једну заједничку акцију против рата”.⁴⁹

Пошто је социјалдемократска партија Немачке била предложила да се одрже антиратне демонстрације у свим земљама, С. Huysmans се 6. новембра 1912. обратио неким представницима социјалдемократских партија, које није могао да консултује на други начин, пита-

⁴⁸ Текст на три језика објављен је у: Bulletin périodique de BSI, № 9, р. 3. — Превод са француског: С. Димитријевић; Д. Лапчевић, *Пат и Српска социјалдемократија*, 85—88.

У свом писму од 14. новембра 1912. К. Каутски је јавио МСБ-у да се немачки текст Манифеста које је објавио *Vorwärts* разликује од француске верзије објављене у *l'Humanité* и *le Peuple* (протокол МСБ-а № 10307).

С. Huysmans је одговорио да је консултовао Ј. Jaurès-а, који је рекао да нема могућности да се овај текст објављен на два језика сада измени. Са тим су се сложили С. Huysmans и Н. Naase (протокол № 10307).

Пошто број 237 Радничких новина од 23. октобра 1912. недостаје у свим комплетима, изгледа да је он био забрањен због објављивања овог Манифеста МСБ-а.

⁴⁹ Писмо С. Huysmansа упућено 31. октобра 1912. свим партијским секретарима. — Текст на француском унет у Протокол МСБ-а под бр. 10194. — Превод С. Димитријевића.

Напомињемо да је В. Букшег у свом писму од 9. новембра 1912. инсистирао на томе да се Међународни социјалистички конгрес одржи „што пре”. (Протокол бр. 10194).

јући их: „Прихватате ли немачки предлог да организујете 17. новембра међународне демонстрације против рата...”⁵⁰

Девет дана после пленарног састанка МСБ-а, Међународни социјалистички биро и његов Извршни одбор својим прогласом од 9. новембра 1912. упућеним „партијама и социјалистичким удружењима, радничким синдикалним и кооперативним организацијама” позвао их је да одрже 17. новембра 1912. међународне антиратне митинге у свим великим градовима Европе.

Једновремено он је сазвао ванредни међународни социјалистички конгрес који је имао да се одржи у Базелу 24—25, а евентуално 26. новембра 1912. са једном тачком дневног реда „Међународна ситуација и споразум за акцију против рата”⁵¹

Неколико дана касније, 1/14. новембра 1912, Д. Лапчевић је у име ССД Партије известио МСБ и ванредни Међународни социјалистички конгрес: „Ми живимо у таквим околностима, да је наша партија у апсолутној немогућности да буде заступљена на ванредном Интернационалном конгресу. То нам врло тешко пада што нисмо у стању да будемо на конгресу и у заједничком руководству заједно са друговима из целог света, који су као и ми једнодушно сагласни и имају узвишени циљ социјализма, ослобођење радних маса од неподношљивости данашњих животних услова и развојних могућности”.

При том он објашњава прилике које постоје у партијском средишту — Народном дому.

Поздрављајући на конгресу присутне представнике социјализма, он каже: „Ми им захваљујемо за вредну моралну помоћ коју је нама балканским социјалистима Интернационала пружила свом снагом пролетерске солидарности, убеђени да ће он (С. Д.: социјализам) учинити све могуће да би се окончала крвопролића на Балкану и да би се спречили светски сукоби, чије би реперкусије и последице можда да извесно време одложиле победоности тријумф социјал демократије”.

У даљем излагању он повезује борбу пролетаријата за мир и социјализам са борбом против империјализма и политике великих сила и каже: „Уколико је успешнија борба против колонијалне политике и империјализма великих сила, утолико нам је више, нама на

⁵⁰ Такво је питање упутио: С. Lazzariju (Италија); Dubreuilu (Француска); V. Adleru (Аустрија); Fährndrichu (); F. Strömu (Шведска); Т.-Н. Stauningu (Данска); Buchingeru (Мађарска) и Labergsomu (); (протокол МСБ-а № 10209).

⁵¹ Следећег дана 7. новембра 1912. С. Huysmans обавестио је В. Букшега (Хрватска и Славонија); Д. Лапчевића (Србија); Б. Хрисафовића (Босна и Херцеговина); Г. Киркова (Бугарска — тесни); Христова (Бугарска — широки); Ј. Пробста (Luxemburg) и финске социјалисте „да ће 17. новембра можда да се одрже у свим великим градовима Европе демонстрације против ширења рата”. (Протокол МСБ-а, 10223).

⁵² Овај је проглас објављен и у Bulletin périodique de BSI, № 9, р. 1—2, са именима свих тадашњих чланова МСБ-а и његовог Извршног комитета.

Истог дана 9. новембра 1912. овај је текст послат учлањеним партијама Интернационале (протокол МСБ-а бр. 10254), а исто и телеграми у којима се обавештавају о датуму демонстрација и конгреса (протокол МСБ-а № 10257).

Балкану омогућена енергична борба против политике наше буржоазије, а самим тим ствар и победа пролетаријата знатно унапређена.

Колонијална политика коју воде капиталистичке земље пљачка и сатире Нације против којих је упућена. Она кочи демократизацију и револуционисање Нација. Метрополе, матичне земље а пре свега пролетерски слојеви јако су њоме оптерећени, у корист милитаризма, маринизма, монархизма и капитализма. При томе они потстрекавају слабије јаче и конкуренте а такођер и мале потлачене државе да они своју земљу и свој народ, у већини радничку класу усреће пореским теретима и растућом скупоћом. *Империјализам великих сила* се користи од стране балканских влада као авет, као страшило, као основа за осиромашење становништва и реакционарне планове.

Сувишно је додавати да ова политика још више погоршава стање сиромашних народних маса тиме што социјалну беду повећава те отвара пут реакцији у свим државама, осетљиво омета борбу пролетаријата и успорава његов тријумфални поход”.

Затим се посебно осврће на Србију и каже: „У Србији бацају владе у руке руског царизма углавном из бојазни од империјалистичког продора клерикално аграрно финансијске Аустрије. Томе треба захвалити што се наоружање код нас спроводи у мери која не одговара ни економским ни другим могућностима земље, тако да су дугови и порези у порасту, да се буџет несразмерно повећава, живот поскупљује, развој индустрије парализује а отпорна снага народа осакаћује. Зато је разумљиво зашто наши радници у великим масама емигрирају па су наши услови рада и борбе тежи. Колонијална политика је разорна за светски пролетаријат и Нације, чије владајуће класе их воде и где се тој политици покорвају. Кочење независног развоја нација, угушивање испољавања отпора оздо, наравно отежава положај и борбу пролетаријата. Ко други дакле пружа отпор уздизању нација до степена самосвести и жеље за аутономијом, културним и демократским тенденцијама маса, до империјализма. *На Балкану ту одвратну и безочну улогу играју Аустрија и Русија*”.

Затим указује чему води колонијална политика великих сила:

„Садашње држање европских влада, које желе да искористе за себе на злочиначки начин ову ситуацију на Балкану, крије у себи опасност избијања општег пожара, који би изазвао несагледиве несреће за народе и уништење многих достигнућа људске културе у целом свету; а у колико не дође до светског рата прети да ће створити велике препреке на путу остварења равноправности и независности свих Нација на Балкану, покрету коме је балканска социјал-демократија осигурала темељ и изгледе на успех, нарочито федерацијом балканских народа, у Републици заснованој на нацијама и националностима”.

Затим закључује:

„Молимо другове да на то обратe пажњу. Но што се нас тиче ми изјављујемо да ћемо, као што смо и до сад чинили, а тако исто и у будуће, ревносно и савесно извршавати нашу интернационалну

дужност, уверени да ћемо на тај начин највише допринети међународном ослобођењу пролетаријата”.⁵²

Неколико дана касније 4/17. новембра 1912. одржане су у свим великим градовима Европе масовне социјалистичке антиратне демонстрације са учешћем најистакнутијих домаћих и иностраних социјалиста.⁵³

На ванредном међународном социјалистичком конгресу одржаном 11—12/24—25. новембра 1912. у Баселу, на коме су од балканских социјалиста присуствовали : три Бугарина (међу којима Ј. Саказов, — широки, који је ушао у представништво „у знак пажње друговима у балканским земљама за храбар отпор против рата” и Х. Кабакчиев — тесни), два Румуна (један од њих је Григоровици), два Хрвата (В. Букшег и Ј. Деметровић) и један Босанац (Б. Хисафовић),⁵⁴ прочитан је цео текст писма Д. Лапчевића од 1/14. новембра 1912. као и поздравни телеграм Српске социјалдемократске партије: „У тренутку кад наши другови лију њихову крв на бојним пољима

⁵² Копија писма Д. Лапчевића упућена 1/14. новембра 1912. на немачком језику МСБ-у, нађена у архиви МСБ-а. — Збирка С. Димитријевића.

Ово је писмо заведено у Деловодни протокол МСБ-а под бр. 10363.

Француска верзија овог текста прочитана је на ванредном међународном социјалистичком конгресу одржаном у Баселу првог дана конгреса 24. новембра 1912. и објављена у Bulletin périodique de BSI, № 10, р. 3 на француском језику.

Исти текст је објављен засебно у Bulletin périodique de BSI, № 9, II éme supplement, р. 1—2, на три језика.

Превод ова два текста Д. Лапчевића налазимо и у књизи: Конгреси Друге интернационале II, 486—489.

Текст овог писма под погрешним датумом (31. октобар) 12. новембар 1912. (и битно измењеним садржајем, објављен је у књизи Д. Лапчевића, *Рат и Српска социјална демократија*, 89—91.

У то време јавио се Д. Лапчевићу бугарски широки социјалиста Ј. Саказов (Писмо од 28. октобра) 9. новембра 1912), који пише: „Ја сам говорио с једним чланом нашег Ц. Ком. за један наш састанак с вама, српским друговима, да се споразумемо о неколико важних питања. Ако ви можете доћи у Ниш, јавите ми тачно кад ћете доћи да и ја дођем тамо. Неопходно је потребно да имамо у парламенту и у штампани подједнако држање према политици наших влада, а тако исто да предложимо и грчким друговима то исто”. На ово писмо одговорио је Д. Лапчевић 2/15. новембра 1912: „што се тиче заједничке акције нас на Балкану, она би се могла предузети тек по плану који би се заједнички израдио на једној заједничкој конференцији. Без тога наша Партија не би могла улазити у какве делимичне споразуме, нити другим Партијама препоручивати држање и декларације које не би биле заједнички израђене” (Д. Лапчевић, *Рат и Српска социјална демократија*, 92—93).

⁵³ Тада су нпр. у Мадриду говорили Пабло Иглесиас и португалски социјалисти (№ 10362); у Прагу, Tomaschek и Troelstra из Холандије; у Кристијанији Н. Brating из Шведске (Bulletin № 10); у Лондону Н. Quelch, Е. Anseele из Белгије, као и L. Frank и Н. Silberschmidt из Немачке (плакат из збирке С. Димитријевић); у Будимпешти К. Libknecht из Немачке и Ellenbogen из Аустрије (№ 10.386) итд.

⁵⁴ Реконструирано на основу J. Longuet, Le mouvement Socialiste international, Encyclopédie Socialiste, Syndicale et coopérative de l'Internationale ouvrière, Paris, 1913, 70—75; Конгреси Друге Интернационале II, Београд 1956, 480—536; Bulletin périodique de BSI, № 10 (некомплетно).

Присуство Б. Хисафовића утврдили смо на основу саопштења С. Јакшића (№ 10384); Х. Кабакчиева на основу саопштења Д. Благојева (No 10.389); Ј. Деметровића на основу писма В. Букшега (No 10394).

Балкана, кад су хиљаде људских живота жртвовани, Српска социјална демократска партија поздравља Међународни социјалистички конгрес, жели другим земљама да буду сачуване зверстава којима смо сада на Балканском полуострву изложени и жели да светски мир постане основа светске револуције.

ДРАГИША ЛАПЧЕВИЋ⁵⁵

Поред поздрава руководства Базелског кантона, то су била два једина документа која су прочитана на свечаном отварању конгреса 24. новембра 1912. Тиме је одано посебно признање антиратној политици ССАП.

Конгрес је једногласно прихватио антиратни манифест, у који је између осталог поново ушао познати закључак Међународног социјалистичког конгреса у Штутгарту (1907), „та правила борбе пролетаријата свих земаља против рата“, како то назива Лењин.⁵⁶ Он гласи:

„Ако прети избијање рата, радничка класа и њена претставништва у парламентима заинтересованих земаља дужна су да, потпомогнута акцијом Међународног бироа, употребе све да би спречила избијање рата и да примене сва средства која им изгледају као најделотворнија већ према оштрини класне борбе и заоштрениости опште политичке ситуације.

Ако рат ипак избије, њихова је дужност да се заложе да се брзо заврши и да свим снагама теже да се привредна и политичка криза коју је створио рат искористи за покретање народа и тиме убрза укидање капиталистичке класне владавине“.

Осврћући се на балканске догађаје, у манифесту⁵⁷ се каже:

„Социјалдемократске партије Балканског полуострва имају тежак задатак. Европске велесиле, систематским ометањем свих реформи, допринеле су томе да у Турској дође до неподношљивих привредних, националних и политичких прилика, које су **нужно морале довести до побуна и до рата**. Насупрот искоришћавању оваквог стања у интересу династија и буржоазије, балканске социјалдемократске партије су херојском одважношћу поставиле захтев за демократском федерацијом. Конгрес их позива да истрају у свом дивљења вредном држању; он очекује да ће балканска социјалде-

⁵⁵ Bulletin périodique de BSI № 10, р. 3 (текст телеграма на француском језику — превод С. Димитријевића).

Другојачију српску верзију овог текста налазимо у књизи Д. Лапчевића, *Рат и Српска социјална демократија*, 94.

Изгледа да је овај телеграм објављен у многим иностраним социјалистичким листовима пошто Лапчевић пише: „Наш је телеграм први прочитан на конгресу и бурно поздрављен; затим је у целини саопштен свима светским социјалистичким листовима“ (ibid, 94).

⁵⁶ Лењин, *Сочинения*, IV издање, XXI, 279.

⁵⁷ Пуни текст Манифеста налазимо: Bulletin périodique de BSI, № 10; Конгреси Друге интернационале II, 510—515 (одакле је и узет српскохрватски превод); Д. Лапчевић, *Рат и Српска социјална демократија*, 94—101; извештај Главне партијске управе поднет X конгресу ССАП, Историјски архив КПЈ III, 265—268.

мократија после рата предузети све да спречи династије, милитаризам и експанзије жељну буржоазију балканских држава како не би те, тако страшним жртвама искупљене резултате Балканског рата, злоупотребили у свој сврхе. Конгрес нарочито позива балканске социјалисте да се супротставе не само обнављању старих непријатељстава између Срба и Бугара, Румуна и Грка, већ и сваком насиљу над балканским народима који сада стоје у другом ратном табору, над Турцима и Албанцима. Стога је дужност балканских социјалиста да се боре против сваког обесправљења ових народа и да насупрот разудареном националном шовинизму, објаве братство свих балканских народа, укључив Албанце, Турке и Румуне”.

„Дужност је социјалдемократских партија Аустрије, Мађарске, Хрватске и Славоније, Босне и Херцеговине да пуном снагом наставе своју снажну акцију против напада Дунавске монархије на Србију. Њихов је задатак да се, као и досада, супротставе плану да се Србија оружаном силом лиши резултата рата и да се претвори у аустријску колонију, те да се за вољу династичких интереса сами народи Аустро-Угарске, а с њима и сви европски народи, заплету у највеће опасности. Исто тако, социјалдемократске партије Аустро-Угарске бориће се и убудуће да би извојевали право на демократску аутономију оним деловима југословенског народа над којима господари Хабзбуршка кућа унутар граница саме Аустро-Угарске Монархије”.

„Са великом радошћу конгрес поздравља протестни штрајк руских радника као гаранцију да се пролетаријат Русије и Пољске почео да опоравља од удараца које му је задала царска контрареволуција. У томе конгрес види најјаче јемство против злочиначких интрига царизма, којих, пошто је крваво бацио на колена народе своје сопствене земље, пошто је и балканске народе изнео безброј пута и препустио их њиховим непријатељима, сада се колеба између страха од последица рата по њега самог и страха пред надирањем националистичког покрета који је сам створио. Али ако се царизам сада опет спрема да се појави као ослободилац балканских народа, то ће бити само лицемерни изговор како би крвавим ратом поново задобио превласт на Балкану”. „Пошто је царизам такође једина нада свих реакционарних сила у Европи и најљући непријатељ демократије народа над којима он влада, цела Интернационала треба његово уништење да сматра једним од својих најглавнијих задатака”.

„Међутим, најважнији задатак у акцији Интернационале пада на радничку класу Немачке, Француске и Енглеске. У овом часу задатак је радника ових земаља да од својих влада захтевају да оне не дају никакве подршке како Аустро-Угарској тако ни Русији, да се уздржавају од сваког мешања у балкански сукоб и да чувају безусловну нетуалност. Рат између три велика водећа културна народа због српско-аустријског спора око пристаништа био би злочиначка безумност. Радници Немачке и Француске не могу признати било какву обавезу из тајних уговора о уплитању у балкански сукоб”.

„Пребровавањем супротности између Немачке, с једне стране, и Француске и Енглеске, с друге стране, отклонила би се највећа опасност по светски мир, уздрмао би се положај царизма, који се користи овим супарништвом, онемогућио би се препад Аустро-Угар-

ске на Србију и свету би се обезбедио мир. Стога Интернационала, у првом реду, треба да управи своје напоре томе циљу”.

„Конгрес се обраћа вама, пролетери и социјалисти свих земаља, да у овом пресудном часу подигнете свој глас! Објављујте своју вољу у свим облицима и на сваком месту, дижите свом снажном ваш протест у парламентима. Окупљајте се масовно на велике демонстрације, користите сва средства која вам даје организација и снага пролетаријата. Постарајте се да владе имају стално пред очима живу и жарку жељу пролетаријата за миром! Капиталистичком свету искоришћавања и масовног убијања супротставите пролетерски свет мира и братства међу народима!”

Наведени делови манифеста показују да су сви социјалистички покрети Европе имали заједнички задатак борбе против империјализма и ратне политике буржоазије. Социјалистичка акција у целој Европи усклађена је овим манифестом у једну целину. Сваки социјалистички покрет нашао је у њему основне циљеве своје акције. Из овог се манифеста види да је светски мир зависио не само од борбе против ратоборне политике властите буржоазије, већ и од борбе против политике великих сила, борбе против руског царизма, борбе за националне слободе у Аустро-Угарској и Русији, и заједничке борбе балканских народа за Балканску федеративну демократску и социјалистичку републику, да је борба српских и балканских социјалиста било важно попреште борбе за светски мир.

Овим манифестом, за који Лењин каже, да је „најтачније и најпотпуније свечано и формално излагање социјалистичких погледа на рат и тактику у односу на рат”⁵⁸, завршено је једно значајно поглавље у односима између Српске социјалдемократске партије и Друге Интернационале.

Ако се осврнемо на целокупну расположиву документацију, видимо:

Прво, да у свим антиратним документима ССДП доминира борба против политике великих сила на Балкану које су стајале у позадини свих кризних ситуација и ратних подухвата.

Друго, да је балканска федерација замишљена, између осталог, као форма супротстављања балканских народа политици великих сила, као начин за елиминисање њиховог утицаја на Балкану.

Треће, из изложених докумената видимо да је деловањем ССДП и осталих балканских социјалдемократских Партија ова политика била усвојена и од стране Друге интернационале као целине. Зато се 1912. године многе социјалистичке партије Европе и међународни социјалистички форуми изјашњавају за балканску федерацију.

⁵⁸ Лењин, *Сочинѐња*, IV издање, XXI, 184.

На другом месту Лењин каже: „Базелски манифест је сумирање гигантског пропагандистичког и агитационог материјала за целу епоху II Интенационале, 1889—1914. г. Овај манифест *резимира*, без увеличавања, *милионе и милионе* прокламација, новинских чланака, књига, говора социјалиста свих земаља. Објавити да је овај манифест погрешка значи објавити да је погрешка читава II Интенационала, сав рад социјалистичких партија у току десетина и десетина година. Оградити се од Базелског манифеста значи оградити се од целе историје социјализма.” Ленин, *Сочинѐния*, XXI, 403.

Résumé

LES SOCIALISTES SERBES ET LA DEUXIEME INTERNATIONALE DU
CONGRES INTERNATIONAL SOCIALISTE A COPENHAGUE (EN ETE
1910) JUSQU'A LA PREMIERE GUERRE MONDIALE

Dans ce rapport on a examiné, à la base de nombreuses recherches d'archives, l'activité du Parti sociodémocratique serbe dans le cadre de différents organes, manifestations et actions de la deuxième Internationale de 1910 à 1914. On y a fait en même temps un examen élaboré des rapports entre les socialistes serbes et les dirigeants de la deuxième Internationale, et de la collaboration avec d'autres partis socio-démocratiques en Europe et surtout dans les Balkans.

L'auteur a surtout consacré son attention à l'examen de l'activité antimilitariste des socialistes serbes dans la même période ainsi qu'à l'esprit de suite du mouvement ouvrier en Serbie dans sa lutte contre la bourgeoisie.

Il a souligné le rôle du Parti socio-démocratique serbe dans sa lutte pour la réalisation des rapports meilleurs et plus démocratiques dans la collaboration avec les démocraties sociales des pays voisins. A cette époque-là justement les socialistes attachaient beaucoup d'intérêt à la lutte pour la création d'une fédération démocratique des pays balkaniques comme la seule résolution de toutes les contradictions balkaniques.

Le rapport donne un aperçu complet sur les idées marxistes conséquentes des socialistes serbes concernant les problèmes les plus délicats de cette époque, sur les questions de la guerre et la résolution des rapports entre les nations et les Etats balkaniques.